

Βιβλιοπαρουσίαση

Μαρία Στρατηγάκη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Καραμεσίνη, Μ. (2021). *Γυναίκες, φύλο και εργασία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Νήσος

Το σύντομο αυτό σημείωμα έχει στόχο να σχολιάσει τα όσα μας «διδάσκει» το βιβλίο της Μαρίας Καραμεσίνη για τις έμφυλες διαστάσεις και τις επιπτώσεις στην ισότητα των φύλων των πολιτικών απασχόλησης από το 1981 μέχρι σήμερα. Η Μαρία Καραμεσίνη εκτός από ενδελεχής ερευνήτρια είναι και εξαιρετική δασκάλα. Η επαγωγική της μέθοδος και το επεξηγηματικό της ταλέντο την καθιστούν μια πολύ καλή δασκάλα, γεγονός που επιβεβαιώνουν οι κιλιάδες φοιτήτριες και φοιτητές της.

Θα αναφερθώ κατ' αρχάς στα τρία σημαντικότερα προτερήματα του βιβλίου σε ό,τι αφορά την ανάλυση των πολιτικών απασχόλησης και των έμφυλων διαστάσεών τους.

Το πρώτο προτέρημα έχει να κάνει με το αντικείμενο του βιβλίου. Τι ακριβώς διερευνά στις πολιτικές απασχόλησης και πού εστιάζει την προσοχή της η ερευνήτρια Μαρία Καραμεσίνη; Η συγγραφέας καταφέρνει να συνδυάσει δημιουργικά δύο επίπεδα ανάλυσης των αποτελεσμάτων των πολιτικών απασχόλησης: το επίπεδο του χάσματος του φύλου (αμοιβές, συντάξεις, ανεργία κ.λπ.), αλλά και το επίπεδο των συνολικών στοιχείων της εργασίας, όπως είναι το επίπεδο μισθών και η ανεργία. Με αυτόν τον τρόπο το χάσμα του φύλου αποτελεί μεν το κύριο αντικείμενο της έρευνας, αλλά και αντιμετωπίζεται ως εγγενές στοιχείο του συνόλου της αγοράς εργασίας την οποία και συνδιαμορφώνει.

Το δεύτερο προτέρημα του βιβλίου αφορά τον χρόνο της ανάλυσης. Η συγγραφέας προσεγγίζει συνολικά τον κύκλο ζωής των πολιτικών σε συνάρτηση με τον συνολικότερο οικονομικό κύκλο της ύφεσης και της ανάκαμψης. Ενώ η ανάλυση χωρίζεται σε τρεις διακριτές χρονικές περιόδους, η έμπειρη ματιά της συγγραφέα συνθέτει ταυτόχρονα τις περιόδους διαχρονικά καταλήγοντας σε ακόμα πιο πειστικά συμπεράσματα για τις τάσεις των εξελίξεων. Η εξιστόρηση κινείται με μαεστρία από τον συγκεκριμένο στον γενικότερο χρόνο αναφοράς του βιβλίου, στον οποίο συμπεριλαμβάνεται και η δεκαετία των τριών μνημονίων.

Το τρίτο προτέρημα αφορά την ικανότητα πρόβλεψης της συγγραφέα. Με μεγάλη ακρίβεια, στηριζόμενη σε ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία η Μαρία Καραμεσίνη αποτιμά τις πολιτικές απασχόλησης και καταλήγει σε τεκμηριωμένα συμπεράσματα που δεν δέχονται αμφισβήτηση, τοποθετώντας την αποτίμηση των πολιτικών στο ευρύτερο οικονομικό κοινωνικό πλαίσιο. Όμως η συγγραφέας δεν αποτιμά μόνον.

Προβλέπει και τις εξελίξεις γιατί ακριβώς η κριτική ματιά της λαμβάνει υπόψιν όλους τους παράγοντες που καθορίζουν την εξέλιξη των πολιτικών. Έτσι μπορεί να διατυπώσει προβλέψεις γιατί, κατά τη γνώμη μου, ενδόμυχα θέλει να προωθήσει τροποποιήσεις και να υποδείξει άζονες

της πολιτικής για το μέλλον. Η ικανότητα αυτή της συγγραφέα λειτούργησε και ως προάγγελος της σημαντικής θέσης άσκησης πολιτικής που ανέλαβε με τον διορισμό της στη θέση της Διοικήτριας του ΟΑΕΔ το διάστημα 2015-2019.

Με άλλα λόγια, στο βιβλίο συνδυάζεται δημιουργικά τόσο η κριτική των στόχων και των χρόνων των πολιτικών απασχόλησης, όσο και η πρόβλεψη των κινδύνων και των αναγκαίων τροποποιήσεων που θα μπορούσαν να τους αποτρέψουν. Αυτά και άλλα πολλά στοιχεία κάνουν το βιβλίο αυτό επιστημονικά τεκμηριωμένο, αλλά και στρατευμένο στην κοινωνική ισότητα και στην ισότητα των φύλων. Ένα εγχείρημα που ενστερνίζεται το ρεύμα των Φεμινιστριών Οικονομολόγων στις οποίες ανήκει και η συγγραφέας Μαρία Καραμεσίνη.

Η παρούσα βιβλιοπαρουσίαση αναφέρεται μόνον στα πέντε από τα ένδεκα κεφάλαια του βιβλίου τα οποία αφορούν ρητά τις πολιτικές απασχόλησης και την ισότητα των φύλων. Πιο συγκεκριμένα:

Στο κεφάλαιο 4 με τίτλο *Ισότητα των φύλων και πολιτική απασχόλησης. Η γένεση, η ανάπτυξη και η συνάντηση δύο πολιτικών (1981-2001)* εξετάζεται η εξέλιξη της πολιτικής απασχόλησης στην Ελλάδα από την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ, της οποίας η επίδραση υπήρξε καθοριστική για την ενσωμάτωση του στόχου της ισότητας των φύλων στην πολιτική απασχόλησης. Γίνεται εμπειριστατωμένη ανάλυση των θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών στο Α΄ και Β΄ ΚΠΣ και της κοινοτικής πρωτοβουλίας NOW κ.ά. αρχικά και στη συνέχεια των προδιαγραφών ισότητας για την κατάρτιση των επίσημων Εθνικών Σχεδίων Δράσης για την Απασχόληση σύμφωνα με τους στόχους της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης.

Η Μαρία Καραμεσίνη τονίζει τη μεγάλη σημασία της αύξησης της απασχόλησης των γυναικών, ιδιαίτερα όταν αυτή συνοδεύτηκε από την αύξηση των δημόσιων παιδικών σταθμών μέσω των κοινοτικών χρηματοδοτήσεων της 20ετίας 1981-2001. Παράλληλα, γνωρίζοντας πολύ καλά το σκεπτικό με το οποίο η ΕΕ υποστήριξε την απασχόληση των γυναικών, επισημαίνει ως είδος πρόβλεψης (που επαληθεύτηκε εκ των υστέρων) την τάση επιδείνωσης των συνθηκών εργασίας των ανδρών, αντί για τη βελτίωση των συνθηκών για τις γυναίκες, θυσιάζοντας την ποιότητα της εργασίας των γυναικών υπέρ της ποσότητας.

Στο κεφάλαιο 5 με τίτλο *Επισκόπηση και αποτίμηση της πολιτικής ισότητας των φύλων στην απασχόληση τη δεκαετία πριν την μεγάλη κρίση (1998-2007)* γίνεται ακόμα πιο διεξοδική η αναφορά στις επιδράσεις της ΕΕ μέσω των ακόμα μεγαλύτερων χρηματοδοτήσεων για τη στήριξη της απασχόλησης των γυναικών του Γ΄ ΚΠΣ. Η συνολική αποτίμηση της περιόδου εντοπίζει δύο ισχυρούς πόλους που συνέβαλαν στην προώθηση της ισότητας των φύλων:

- Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στα προγράμματα ενεργητικής πολιτικής απασχόλησης και τις θέσεις μερικής απασχόλησης ήταν υψηλότερο από το μερίδιό τους στην ανεργία, γεγονός που απέτρεψε το άνοιγμα της ψαλίδας ανδρών και γυναικών στα ποσοστά ανεργίας.
- Η εκτεταμένη επένδυση πόρων σε υποδομές και υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών, ηλικιωμένων, ατόμων με αναπηρία συνέβαλε στην αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.

Παράλληλα, η συγγραφέας εντόπισε αδυναμίες και πρότεινε τρόπους αντιμετώπισής τους, όπως:

- Την έλλειψη *ex post* αποτιμήσεων των επιπτώσεων στην έμφυλη ισότητα.
- Την έλλειψη αποτίμησης των προγραμμάτων για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις ως προς την επίδραση των χρηματοδοτούμενων έργων σε αλλαγές στον τρόπο διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού.

- Την αδυναμία των γονικών αδειών στον ιδιωτικό τομέα να προωθήσουν την ενεργή πατρότητα.
- Την ανάγκη διεξαγωγής περισσότερων μελετών για τις επιπτώσεις των ευέλικτων μορφών απασχόλησης όχι μόνον ως προς την ισότητα των φύλων αλλά και ως προς την ποιότητα της εργασίας γενικότερα.

Το Κεφάλαιο 7 με τίτλο *Διαρθρωτική κρίση και προσαρμογή στην Ελλάδα (2008-2014): Κοινωνική οπισθοδρόμηση και προκλήσεις για την ισότητα των φύλων* καταλήγει σε συνοπτικά συμπεράσματα όπως:

- Η κρίση ανέκοψε την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας εκτοξεύοντας την ανεργία τους στο υψηλότερο επίπεδο στην ΕΕ (32%).
- Η κρίση έπληξε περισσότερο την απασχόληση των ανδρών από αυτή των γυναικών.
- Οι συνθήκες εργασίας και οι εργασιακές σχέσεις «θηλυκοποιήθηκαν» και έγιναν πιο επισφαλείς για πολλούς άνδρες εργαζόμενους, ενώ ο περιορισμός των κοινωνικών δαπανών και οι πρόωρες συνταξιοδοτήσεις στον δημόσιο τομέα έπληξαν περισσότερο τις γυναίκες.
- Η κρίση διάβρωσε το μοντέλο των «δύο κουβαλητών» επιφέροντας αλλαγές στον καταμερισμό της εργασίας μέσα στην οικογένεια.

Στο Κεφάλαιο 8 με τίτλο *Οικονομική διακυβέρνηση, αριστερή διακυβέρνηση και ισότητα των φύλων 2015-2019* η ανάλυση επεκτείνεται πέραν της πολιτικής απασχόλησης και στις πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας/οικογένειας, την εκπαιδευτική πολιτική και τη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση του 2016. Τα βασικά συμπεράσματα των πολιτικών της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ ANEL συνοψίζονται στα εξής πέντε (5) σημεία:

- Η μικρή αύξηση της απασχόλησης επανέφερε τα ποσοστά των γυναικών στο επίπεδο προ της κρίσης το 2008, πράγμα που δεν συνέβη για τα ποσοστά των ανδρών που είχαν υποστεί μεγαλύτερη μείωση. Αυτό βέβαια δεν ήταν το ίδιο και για τις γυναίκες μετανάστριες ή τις γυναίκες με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Το οικογενειακό μοντέλο των δύο εργαζομένων έγινε και πάλι πλειοψηφικό (55,2%) όπως ήταν προ της κρίσης.
- Το χάσμα του φύλου στην ανεργία όχι μόνο δεν μειώθηκε, αλλά διευρύνθηκε από την περίοδο πριν την κρίση, λόγω της αύξησης των γυναικών που αναζητούσαν αμειβόμενη εργασία. Όπως και σε άλλες κρίσεις οι γυναίκες δεν συμπεριφέρθηκαν ως εφεδρικός στρατός εργασίας. Οι γυναίκες μπήκαν στην αγορά εργασίας και δεν βγήκαν από αυτήν μετά την κρίση. Όχι μόνον λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής ανάγκης, αλλά και λόγω των θετικών επιδράσεων της οικονομικής ανεξαρτησίας από τους συζύγους.
- Η μεγάλη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση του 2016 έσωσε μεν το συνταξιοδοτικό σύστημα από την κατάρρευση, μείωσε όμως το κατώτερο όριο των εγγυημένων συντάξεων και των συντάξεων χρείας, δηλαδή είχε αρνητικές συνέπειες στα φτωχότερα στρώματα των συνταξιούχων, στα οποία οι γυναίκες αποτελούν την πλειονότητα.
- Αντίθετα, θετικές επιδράσεις στις γυναίκες και στην ισότητα είχε η μεγάλη αύξηση των δημόσιων βρεφονηπιακών σταθμών και η διεύρυνση των δικαιούχων σε αυτούς, όπως επίσης και η υποχρεωτική δίχρονη προσχολική εκπαίδευση. Προφανώς βεβαίως ούτε και την περίοδο αυτή η αύξηση της επίσημης φροντίδας των παιδιών και τα μέτρα συμφιλίωσης δεν απευθύνθηκαν στους άνδρες, ώστε να συμβάλουν στην ισοκατανομή της μη αμειβόμενης εργασίας.

- Η ένταξη των ανασφαλιστών στο ΕΣΥ συνέβαλε στην ανακούφιση των φτωχών και μεσαίων στρωμάτων (οι ανασφάλιστοι είχαν φθάσει στο 1/3 του πληθυσμού) και φυσικά των γυναικών, όχι μόνον γιατί υποεκπροσωπούνται στα χαμηλότερα στρώματα, αλλά και γιατί είναι εκείνες που επωμίζονται μεγάλο μέρος της φροντίδας των ασθενών.

Σχετικά με τις εξειδικευμένες πολιτικές ισότητας των φύλων η Μαρία Καραμεσίνη επισημαίνει τους σημαντικούς νόμους για την ουσιαστική ισότητα των φύλων και την καταπολέμηση της έμφυλης βίας που ψηφίστηκαν το 2019 και το 2018 αντίστοιχα.

Τελειώνοντας θα ήθελα να επισημάνω την εξαιρετική ικανότητα της συγγραφέα να συνθέτει τα συμπεράσματα των αναλύσεων των πολιτικών με απλό τρόπο και να μας δίνει γλαφυρά το «διά ταύτα» προσεγγίζοντας πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά τον στόχο της ισότητας των φύλων. Οφείλουμε στην Μαρία Καραμεσίνη μια δεισδυτική ματιά και έναν στοχασμό για την πραγματικότητα της εργασίας των γυναικών στην Ελλάδα σήμερα. Την πραγματικότητα όλων μας, των κοινών στοιχείων ανάμεσά μας, αλλά και των διαφορών που μας χαρακτηρίζουν.

Το βιβλίο αυτό είναι ένα έργο ζωής της συγγραφέα, το οποίο όμως φωτίζει και τη δική μας ζωή. Καταλαβαίνουμε καλύτερα ότι πολλές από εμάς ανήκουμε σε μια κατηγορία πολιτών με περισσότερα ή λιγότερα κοινά εργασιακά χαρακτηριστικά, και περισσότερες ή λιγότερες διαφορές από τους άνδρες, σίγουρα πάντως σχεδόν όλες μας βρισκόμαστε στην ίδια πλευρά του έμφυλου διαχωρισμού του κόσμου στον οποίο ζούμε και εργαζόμαστε.